

УДК 330.101.8:001.891.3

*Б.К. СУПІХАНОВ, доктор економічних наук,
член-кореспондент НААН, головний науковий співробітник
Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН*

Теоретичні засади геоekonomіки

Постановка проблеми. XXI ст. все дедалі стрімкіше рухає світ уперед, у невідоме майбутнє, чому найбільше сприяє глобалізація усіх форм людського життя. Це приводить до посилення й поширення напрямів досліджень, спрямованих на глибше та повніше розкриття тих процесів, що відбуваються на планеті, формуючи нову історичну епоху глобальної перебудови світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як справедливо зазначив А.С. Гальчинський, «кожна історична епоха, кожна цивілізація передбачає свою власну модель пізнання, специфічний метод вивчення зв'язку між теоретичними концепціями й обґрунтованими висновками про реальний світ та його перспективи» [1].

У межах нової науки глобалістики все більших обертів набирає її складова – геоekonomіка як наука щодо політики перерозподілу світового доходу, цілей і методів воєн, що ведуться з використанням економічних підходів. Значущість її підкреслюється тим, що в системі Google нині розміщено понад 100 тис. публікацій англійською та понад 500 тис. українською й російською мовами, присвячених даній проблемі.

Виникнення геоekonomіки пов'язано з глобальною соціально-економічною трансформацією, в умовах якої нові економічні основи розвитку понад 200 держав і терито-

рій, кількість яких, за прогнозом спеціалістів, до 2050 року може збільшитися до 400, вийшли за межі Вестфальської угоди 1648 року, в якій були сформульовані підходи до поділу світу на основі недоторканності кордонів національних держав із відповідним внутрішнім чи економічним устроєм.

Все це пов'язано з діяльністю транснаціональних компаній (ТНК), які у своєму розвитку вийшли за межі національних держав, а першою з них слід вважати славнозвісну Вест-Індську компанію.

На порядку денному нині все більшого значення набувають дослідження, пов'язані з геоekonomічними проблемами. Тому потрібно проаналізувати геоekonomіку аграрної сфери, що є однією з найважливіших сфер життя людства, сформулювати основні критерії концептуального підходу до її розвитку як складової загальної геоekonomіки світу.

Мета статті – розкрити особливості виникнення й формування поглядів учених щодо геоekonomіки, методів дослідження, проаналізувати погляди учених різних країн на формування поняття «геоekonomіка» від його виникнення до сьогодення.

Виклад основних результатів дослідження. Стрімкий розвиток усіх сфер життя сучасної спільноти, фактичне замикання інформаційного простору внаслідок формування системи масмедіа на новій технічній базі комп'ютерних технологій, формування глобального економічного простору,

© Б.К. Супіханов, 2017

системи світової торгівлі, коли не тільки кожна країна, а й кожне мале підприємство, включаючи фермерське господарство, має можливість брати участь у господарсько-торговельних відносинах у будь-якій точці земної кулі, посилення цивілізаційних зв'язків і міграційних потоків, становлення глобального ринку праці з елементами віртуальності призвело до надшвидкого порівняно зі створенням класичних наук формування нової міждисциплінарної науки – глобалістики.

Не претендуючи на повний аналіз цього складного поняття в його теоретичному й прикладному значенні для багатогранної сфери економічного життя людства, викладемо наші погляди на геоekonomіку аграрної сфери, головної, на наш погляд, сфери життя як людства в цілому, так і кожної людини.

Насамперед, слід окреслити поняття геоekonomіка, коротку історію її становлення як науки. Але оскільки геоekonomіка є міждисциплінарною наукою, яка виникла при всепроникненні у сферах економіки та геополітики, то, швидше, родоначальником цієї комплексної науки слід вважати німецького вченого економіста Ф. Ліста, який сформулював низку ідей, що прямо належать до сучасних геоekonomічних досліджень [7]. По-перше, він обґрунтував ідею про те, що держава повинна проводити активну економічну політику, спрямовану на розвиток відтворювальної потужності країни. По-друге, така економічна політика має повністю відповідати суспільно-економічному устрою держави за часи її реалізації.

До родоначальників науки геоekonomіки слід також віднести Р. Челлена, який у своїх дослідженнях використовував поняття «екополітика» як економічну політику [15]. При цьому слід також зазначити, що вагомий внесок у дослідження з геоekonomіки був зроблений французьким дослідником П. Лоро, який сформулював тезу про те, що геоekonomіка у своєму предметному полі аналізує економічні стратегії захисту національної економіки як у цілому, так і окремих її галузей, допомагаючи національним виробникам не тільки в одержанні новітніх технологій, а й в оволодінні конкретними

сегментами світового ринку, захоплення контролю над ними для зміцнення національного економічного та соціального потенціалу і, як результат, підвищення своєї міжнародної могутності [10].

Першим серед американських дослідників, а можливо й у світі, в науковий обіг безпосередньо термін «геоekonomіка» увів М. Пармелі (Parmelee M.), коли у 1949 році опублікував монографію «Geoeconomic Regionalism and World Federation», в якій визначив задачу таким чином: «Ця книга є першою спробою окреслити регіон відповідно до географічних та економічних принципів. До тих пір, поки ці принципи не зрозуміють і не застосують до організації світу, даремно намагатися запобігти війні. Ця книга – невеликий внесок у становлення всесвітньої федерації, що народжується, здатній запобігти війні та гарантувати процвітання людства» [13, с. 5].

Ще понад 60 років тому цей американський економіст сформував чітке уявлення щодо геоekonomіки, яке не втратило свого значення донині, й у тій чи іншій інтерпретації застосовувалося тодішніми і застосовується нинішніми дослідниками: геоekonomічний регіоналізм не є тільки або взагалі політичним, адміністративним, юридичним, галузевим, національним, мовним, етнічним, расовим, або культурним. Територіальний поділ звичайно сприймається з погляду політичного, адміністративного та юридичного, але це має мало спільного або зовсім не має нічого спільного з геоekonomічним регіоналізмом, який має набагато ширший базис, оскільки в його основі лежать як природні, так і економічні фактори.

При цьому, геоekonomічні кордони не тільки не визначаються державними кордонами, а й не збігаються з ними, оскільки основою єдності геоekonomічного регіону є навколишнє середовище, економічні фактори та праця за спільним планом. І хоча повна культурна єдність не обов'язкова, але деякою мірою бажана [13, с. 18-19].

Роз'яснюючи свої позиції, М. Пармелі далі пише, що взаємозалежність економічної діяльності та виробництва, яка об'єднує різні частини світу, більш важлива, ніж само-

забезпеченість окремих держав і регіонів [13, с. 20].

Згідно з його поглядами щодо гео економічної організації світу, він не підміняє й не відміняє його політичний устрій за державними та національними принципами, відповідно до яких за національними урядами зберігаються адміністративні й законодавчі функції. Водночас гео економічний регіон – це не держава, оскільки він може охоплювати частини двох або кількох країн, або тільки частину країни. При цьому в межах кожного гео економічного регіону здійснюється управління та існує внутрішня організація, яка враховує характеристики всіх складових частин георегіону та їх єдиний економічний інтерес.

Остання позиція М. Пармелі багато в чому, на нашу думку, використовується при створенні та функціонуванні регіональних торговельних об'єднань, які, як і сама гео економіка, фактично є складовими глобалізаційних процесів, підсилюючи їхній вплив на формування глобальної єдності на планетарному гео економічному просторі.

Разом із тим М. Пармелі як засновник терміна «гео економіка» не був першопрохідником у сфері регіональної економіки, оскільки у своїх дослідженнях спирався на результати етнографічної теорії гео економічних регіонів Т. Тейлора (Т. Taylor), який виділив 76 регіонів світу за комплексом географічних, етнічних та економічних факторів [12], а також на дослідження Ч. Колбі (Colby Ch.), згідно з поглядами якого з урахуванням факторів природних, техногенних, громадських інституцій і політичної діяльності, а також впливу ідей та ідеалів було виділено сім головних регіонів [6].

На основі цих і власних досліджень М. Пармелі визначив, що населення, клімат, родючість ґрунтів, мінеральні ресурси й інші умови, як і площа території, повинні бути враховані при визначенні будь-якого гео економічного регіону. При цьому, критерії та цілі гео економічної регіоналізації мають важливе значення.

До речі, на наш погляд, саме пропозиції М. Пармелі щодо поділу планети на гео економічні регіони розвинені й використовуються ФАО для оцінки виробництва аграр-

ної продукції на земній кулі, а разом з політико-економічними підходами ці ідеї використані ООН при публікації щорічних доповідей щодо розвитку людини.

Разом із тим вважається, що назву гео економічної теорії дав Е. Люттвак (Ed. Luttwak), який заснував американську школу гео економіки і чітко визначив майбутній злам у відносинах на глобальному економічному просторі у боротьбі за технологічне й економічне панування, під впливом яких гео економічні пріоритети та наміри стають домінуючими у діяльності держав, хоча в ті роки Е. Люттвак вважав, що світова політика поки ще не поступалася перед світовим бізнесом.

Головне, що він у своїй монографії чітко виокремив гео економіку від таких традиційних напрямів досліджень, як світова економіка, політична економія, економічна географія і географія світового господарства й обґрунтував, що головними гео економічними акторами на світовому економічному просторі є держави [8].

Зазначимо, що американські вчені пішли далі у своїх дослідженнях, коли виклали їх у фундаментальному підручнику «Міжнародні відносини: геополітичний та гео економічний конфлікт і співробітництво» [12], у передмові до якого написано, що підручник є спробою нового підходу до вивчення міжнародних відносин, подолання традиційного дисбалансу на користь геополітики за рахунок гео економіки. Міжнародні відносини – це не війна всіх проти всіх, коли країни або воюють, або готуються воювати. У реальності багато держав більшу частину часу знаходяться у мирі й мотивовано залучені до гео економічної боротьби сильніше, ніж до геополітичної. Центральна роль у міжнародних відносинах все ще належить суверенним державам, але вони мають виклик із боку ще потужніших сил, таких як: міжнародне право і мораль, міждержавні й приватні міжнародні установи, багатонаціональні корпорації та глобальна мережа, що поширюються і породжують всезагальну гео економічну взаємозалежність.

Головні атрибути підручника ті, що він є не стільки підручником щодо міжнародних відносин, скільки про війну і мир, в якому

автор розвиває ідею геоекономічного та геополітичного конфлікту як єдиного рушійного фактора світового розвитку, коли другий – це сперечання щодо територій, виключаючи релігійне підґрунтя, для рішення яких сторони можуть застосувати силу, тоді як геоекономічні конфлікти, що включають спірні питання торгівлі, інтелектуальної власності, економічного розвитку, дій ТНК, промислової політики, навколишнього середовища, можуть бути вирішені без застосування сили.

Разом із тим У. Нестер (W. Nester) стверджує, що в основі геополітичного конфлікту завжди лежить геоекономіка і тому економічна ситуація 30-х років минулого століття призвела до того, що Німеччина, Італія, Японія в пошуках виходу з економічної кризи перетворили геоекономічний конфлікт у геополітичний, розв'язавши Другу світову війну [11, с. 5].

При цьому, геоекономічна сила держав, за У. Нестером, може бути вирішена за допомогою оцінки ВВП на одну особу, продуктивності праці, накопичень, інвестицій та ін. У цілому геоекономічна сила ґрунтується на двох головних факторах: національній та геоекономічній потужності її реалізації у стратегії непрямих дій та зміні статусу індустріальної держави на статус науково-технологічної.

Інший західний дослідник А. Лейшон (A. Leyshon) вважає, що термін геоекономіка виник на хвилі спроб зрозуміти логіку світового економічного та політичного порядку після закінчення холодної війни, протягом якої держави дотримувалися геополітичних понять, які змінилися під впливом стрімкого руху до геоекономічного світу, в якому відносний успіх національних економік у глобальному економічному просторі став головним фактором політичного успіху урядів і держав.

Розвиток теорії геоекономіки пов'язаний, на думку Е. Лейсона, з: 1) науковим пошуком спроб зрозуміти зміну ролі й становища держав після входження у нове тисячоліття; 2) відображенням перемоги економічного неолібералізму, ідеї якого були реалізовані наприкінці ХХ ст., що призвело до заміни геополітичних інтересів геоекономічними,

які сприяють втраті сенсу ідеологічних конфліктів держав і використанню військової сили [9]. Останнє положення сумнівно з огляду на рішення силами НАТО проблем колишньої Югославії, а США – проблем Ірану, рішення ідеологічного конфлікту з ісламістами в Малі за допомогою військових сил Франції, намагання країн G-7 силою примусити піти з посади Президента Сирії Башара Асада та ін.

Через рік після публікації монографії А. Лейсона світ ознайомився з дослідженнями спеціаліста з проблем глобалізації П. Дікена (Dickens P.), що оприлюднив їх у доробленій монографії «Глобальний зсув: трансформуючи світову економіку», в якій автор показав, що як абсолютні, так і відносні просторові зміни відбувалися й відбуваються (і, треба сказати, відбуватимуться – Б.С.) всередині світової економіки при водночас зрушенні центру ваги світової системи та фундаментальних змін глобального економічного простору, що, на його думку, можна вважати «новою геоекономікою», назвавши так спеціальний розділ монографії.

Зазначимо, що це дійсно так, беручи до уваги не тільки зрушення економічної ваги з Північно-Американського континенту, яка в основному представлена економічною могутністю США, в Азію, що спричинено надзвичайно стрімким економічним розвитком Китаю, а й формуванням нового локомотива світової економіки – БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай), до якого в минулому році приєдналася Південно-Африканська Республіка, в результаті чого абревіатура змінилася на БРІКС, і взагалі економічного піднесення Півдня.

Зазначимо, що ще до реалій нових змін на геоекономічній карті світу П. Дікен ніби спрогнозував таку ситуацію, коли написав про те, що ми спостерігаємо зародження нової геоекономіки, яка якісно відрізняється від минулого, але як й у минулому, в ній відбуваються ті самі процеси – інтернаціоналізація, глобалізація та інтеграція. Всі ці процеси йдуть нерівномірно як у просторі, так і в часі та головним є потреба усвідомити цю калейдоскопічно складну нову геоекономіку [3, с. 6].

У цілому, він уявляє геоеконіміку як територіально нерівномірну, високоорганізовану й динамічну мережу відтворювальних циклів економічних просторів і місць, пов'язаних між собою потоками. Хоча є небезпечна тенденція звести просторовий масштаб, різний для різних акторів, до двох вимірів – глобального та локального, але вірніше було б обговорювати цю проблему в термінах масштабів діяльності й аналізу: локальне, національне, регіональне і глобальне [3, с. 12-13].

У геоеконімічному просторі нині сформувалися потужні наднаціональні структури, які значно послабили національні суверенітети. Це особливо характерно для кредитно-фінансової системи, що виразно показано колективом італійських дослідників, які під геоеконімікою розуміють науку, що вивчає міжнародну конкуренцію з погляду на те, що нині все більше головними особами в цій сфері є не корпорації або банки, а держави [4].

Оскільки кордони держави у даний час не збігаються з економічним простором і ринком, то внаслідок цього система «ринку-держава» трансформувалася у поняття «багато держав – один ринок» [4, с. 13].

Італійські дослідники виділяють на нашій планеті три геоеконімічних полюси: G-7-США, Європа та Японія, які пануватимуть в економіці у найближчі 20 років і які є лідерами у формуванні постіндустріального суспільства, що є початком нової економічної географії, в межах якої багатство дематеріалізується й денаціоналізується, а керівництво економікою переходить на регіональні наддержавні або світові рівні [4, с. 25-29].

Разом із тим автори головним фактором вважають зростання конкурентоспроможності економіки США, що необхідно для протистояння конкуренції нових індустріальних держав, де заробітна плата працівників набагато нижча. При цьому геоеконіміка спрямована на вивчення структурних змін виробництва з метою передбачення кількох проблем, як, наприклад, глобалізація ринків, бунт капіталу, «примара бідності», а також тенденції до регіоналізму, якому вони надали назву «балканізація» [4, с. 37].

У цілому автори вважають, що геоеконіміка – це нова дисципліна, яка вивчає поведінку держав в умовах міжнародної конкуренції, навіть у межах економічного «полюса» і представляє собою єдиний комплекс заходів, що застосовуються державами для підвищення їх конкурентоспроможності на міжнародній арені [4, с. 195]. Більше того, вони вважають, що сучасні тенденції розвитку світової економіки потребують перегляду ролі держав, підсилення їх ролі для запобігання розпаду та «балканізації» міжнародної економічної системи.

Лєвова частка вітчизняних і зарубіжних дослідників об'єктивно вважає, що сучасна система міжнародних організацій – МВФ, СБ, ЕБРР, G-7 та інші працюють в інтересах розвинутих країн, тому можна прогнозувати, що й нові міжнародні структури та інституції працюватимуть у тому ж напрямі. Такий наш прогноз ґрунтується на змістовних аналітичних матеріалах колишнього кадрового розвідника Дж. Колемана [5], українського дослідника А. Ваджри [2] й автобіографічної розповіді щодо життя, підготовки і методах діяльності особливої надтаємної групи економічних убивць, в якій працював Дж. Перкінс [14].

В умовах постійно змінного світу незмінним, на нашу думку, є тільки одне – забезпечення населення продовольством, яке б за обсягами та якістю відповідало потребам будь-якої людини, зумовлюючи її нормальний фізичний і психологічний розвиток.

Підходячи до питань геоеконіміки аграрної сфери людства, ми, по-перше, для подальшого аналізу прийняли за основу той геоеконімічний розподіл нашої планети, який застосовується ФАО при оцінці цієї найважливішої для людства сфери життя з погляду використання ресурсів (земля, люди), обсягів виробництва різних видів аграрної сировини й напівготових чи готових для вживання продуктів і торгівлі (експорт-імпорт) продукцією АПК.

По-друге, сформували основні критерії концептуального підходу до розвитку аграрної сфери як складової загальної геоеконіміки світу (табл.).

Концептуальний підхід до розвитку аграрної сфери як складової загальної геоeкономіки світу

	Світовий рівень	Країновий рівень (для України)
Критерії	Сукупність різноманітних організаційних та інституційних форм аграрного виробництва з урахуванням особливостей георегіонів	Стратегія розвитку товарного виробництва в поєднанні з тактикою, що ґрунтується на кон'юнктурних змінах потреб внутрішнього і зовнішнього ринку аграрної продукції
Цілі	Випереджувальний розвиток аграрного виробництва порівняно з темпами зростання чисельності населення з метою постачання людині харчових продуктів для її нормального фізичного і психічного розвитку у будь-якому віці, будь-якої країни чи георегіону	Забезпечення продовольчої безпеки держави з урахуванням зростання ролі України у подоланні глобальної продовольчої проблеми
Зміни у ланцюгу відтворювального процесу	Врахування змін потреб населення конкретних країн унаслідок зростання паритету купівельної спроможності та структури населення за національною ознакою під впливом гіпертрофованої хвилі міграції	Активізація входження України у світовий аграрний ринок із паралельною активізацією процесу залучення інвестицій в АПК за рахунок підвищення привабливості вітчизняного аграрного сектору
Зовнішньо-економічна діяльність	Співпраця країн у межах положень СОТ з урахуванням вимог країн, що розвиваються, щодо доступу їх аграрної продукції на ринки розвинутих країн вирішується у «Балійському пакеті» реформ СОТ	Оцінка імпорتنих можливостей конкретних країн із метою завоювання їх ринків, виробництво на експорт конкретної продукції за замовленням країни-імпортера, подолання засилля закордонних ТНК на ринку експортної продукції за рахунок прискореного при підтримці держави формування потужних вітчизняних експортних компаній, створення системи товарних експортних кредитів
Прогнозування аграрного виробництва	Можливість планування перерозподілу продовольства при виникненні критичних ситуацій внаслідок стихійного лиха та ін. при створенні світового продовольчого фонду	Коригування програм розвитку окремих галузей з урахуванням прогнозу на світовому та національному рівнях зі створенням стратегічного запасу зерна на території України під егідою ООН (пропозиція НААН)
Інформаційне забезпечення	Постійний аналіз прогнозів можливого врожаю по країнах і регіонах світу. Щотижневе інформування ФАО країнами-експортерами та імпортерами аграрної продукції щодо її обсягів з метою уявлення реального стану ринку аграрної продукції та ліквідації статистичного дисбалансу експорт-імпорт	Створення підрозділу в межах Міністерства аграрної політики та продовольства України щодо постійного інформування експортерів й імпортерів по всіх аспектах ринку аграрної продукції. Формування цифральної системи обліку зерна та його руху в межах країни за внутрішніми і зовнішніми контрактами

Джерело: Власні дослідження.

Висновки. Протягом другої половини ХХ початку ХХІ століть сформувався новий напрям економічних досліджень – геоeкономіка зі своїм категоріальним апаратом, яка розкриває особливості взаємодії економік дер-

жав на глобальному економічному просторі. Аналіз поглядів учених різних країн уможливив сформувати основні критерії концептуального підходу до розвитку аграрної сфери як складової загальної геоeкономіки світу.

Список використаних джерел

1. Гальчинський А.С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи / А.С. Гальчинський. – К. : Либідь, 2006. – С.11.
2. Ваджра А. Римський клуб: ідея нулевого росту [Електронний ресурс] / А. Ваджра. – Режим доступу: <http://crosos-ввод.ш/world/andrey-vadzra>. – Назва з екрану.
3. Dicken P. Global Shift: transforming the world economy. – [3 ed]/ – London : Paul Sharman, 1998. – 496 p.
4. Жан К. Геоeкономіка : [пер. з італ.] / К. Жан, П. Савона. – М. : Ad Marginem, 1997. – 208 с.
5. Колеман Дж. Комитет 300. Тайны мирового правительства / Дж. Колеман. – М. : Витязь, 2000. – 190 с.
6. Colby Ch. Regional Aspects of World recovery // The Annals of the American academy of social science, Nov., 1941, Vol. 218.
7. Лист Ф. Национальная система политической экономики / Ф. Лист, С.Ю. Витте, Д.И. Менделеев. – М. : Европа, 2005. – 384 с.
8. Luttwak Ed. From Geopolitics to Geoeconomics // The National Interest. –N.-Y. : Harpercollins College, 1990. – № 20.
9. Leyshon A. Money, Space: Geographies of Monetary Transformation / A. Leyshon, N. Thrift – Routledge, London, 1997. – 404 p.
10. Lorot P. De la Geopolitique a la geoeconomic // Revue francaise de geoeconomic. – №1, Mars, 1997. – P. 29.
11. Nester W. International relations: geopolitical and geoeconomics conflict and cooperation. – N. – Y. : Harpercollins College, 1995. – 550 p.
12. Taylor T. Gr. Environment, Race and Migration. – University of Chicago, 1937. – 234 p.
13. Parmelee M. Geoeconomic Regionalism and World Federation. – N. –Y. : Exposition Press, 1949. – 138 p.
14. Перкинс Дж. Исповедь экономического убийцы / [Электронный ресурс] Дж. Перкинс. – Режим доступа: <http://lib.aldebaran.ru>. – Назва з екрану.
15. Челлен Р. Государство как форма жизни / Р. Челлен. – М. : Россгон, 2008. – 320 с.

Стаття надійшла до редакції 06.12.2016 р.

* * *